

DEEL 8

Sociaal beleid

Filip De Rynck (UGent)
Lieven Janssens (UAntwerpen)

Deel 8 – Sociaal beleid

1. [Leeswijzer](#)

a. HOE KWAM DEZE TEKST TOT STAND?

Voor de “Toekomstvisie voor lokaal en binnenlands bestuur” selecteren we 11 actuele maatschappelijke opgaven om de ideeën over een bestuurlijke architectuur te inspireren en door te denken. De studie van recente **academische onderzoeksrapporten** en gesprekken voeden dit hoofdstuk. Een greep daaruit:

- Intern seminarie binnen het Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing over decentralisatie van bv. kinderopvang - 1 september en 4 oktober 2022;
- Gesprek met secretaris-generaal van Departement Zorg, Karine Moykens - 17 maart 2023;
- Denkdag met bestuurlijke commissies en Raad van Bestuur van VVSG - 3 mei 2023.

De **ontwerpteksten** legden we voor aan een tiental experts en stakeholders in het brede thema van welzijn en sociaal beleid.

We verwerkten onder meer de **feedback** van de collega's bestuurskundigen van het Steunpunt Bestuurlijke Vernieuwing (KU Leuven, UGent, UAntwerpen en UHasselt), Bruno Vanobbergen (waarnemend administrateur-generaal Agentschap Opgroeien), Bram Verschuere (UGent), Jill Coene (UAntwerpen), Mark Suykens (voormalig directeur VVSG) en VVSG (o.a. Peter Cousaert, Rika Verpoorten en Ann Lobijn).

b. FOCUS VAN DEZE TEKST

We beschrijven in deze tekst de maatschappelijke opgave inzake welzijn en wat dat betekent voor het **lokaal bestuur**, voor de **Vlaamse overheid** en voor de **interbestuurlijke verhoudingen**.

We hebben echter ook aandacht voor de federale overheid die binnen haar bevoegdheden vanzelfsprekend een grote impact heeft op het algemene beleid en het lokale niveau. De focus ligt vooral op de **interbestuurlijke relaties** en het probleem van **bestuurskracht bij lokale besturen**.

We zijn **geen vakspecialisten** in deze materie maar denken de analyse op het domein door, die via gesprekken en academisch onderzoek tot stand kwam. De inhoud van de tekst valt onder de verantwoordelijkheid van de twee penhouders van de toekomstvisie (Filip De Rynck en Lieven Janssens) en is verder voorwerp van debat. We pretenderen dus geenszins volledigheid, noch dat dit de enige visie is op het aanpakken van deze meervoudige maatschappelijke opgave.

C. UIT HET PROFIEL VAN LOKALE BESTUREN 2030-2040

Het profiel van lokale besturen (hoofdstuk 3 uit de “Toekomstvisie op het lokaal en binnenlands bestuur”) bevat een aparte alinea over welzijnsbeleid, maar ook bijvoorbeeld over activering en eerstelijnszorg. Dit hoofdstuk heeft veel raakpunten met andere hoofdstukken die te maken hebben met aspecten van het lokale sociale beleid: de eerstelijnszorg; de arbeidsmarkt en activering; wonen en in het bijzonder het sociale wonen. Voor het lokale armoedebeleid als deel van het lokale sociale beleid zijn die hoofdstukken even belangrijk (Binnenband, 2019). Ook andere beleidsdomeinen zijn daarvoor relevant, zoals het vrijetijdsbeleid (bv. inzake vrijetijdsparticipatie), gezondheidsbeleid (bv. gezondheidsbevordering, woon- en leefkwaliteit), omgevingsbeleid (bv. impact van natuur en openbare ruimte op welzijn en gezondheid) en veiligheidsbeleid (integrale benadering i.s.m. hulpverlening).

De profieltekst gaat in op de opdracht voor het lokaal bestuur om in **netwerken** een verbindende rol op te nemen. Dat geldt zeker voor het welzijnsbeleid waarvoor heel wat private en non-profit-actoren actief zijn en ook **bovenlokale structuren** bestaan: bv. eerstelijnszone, CAW, Centra voor Geestelijke Gezondheidszorg, ziekenhuizen, mutualiteiten, ...

→ *Uit het profiel:*

Een breed welzijnsbeleid

Het lokaal bestuur organiseert de dienstverlening op de eerste lijn (maatschappelijk werk) om ieders **grondrechten** te garanderen om menswaardig te kunnen leven en voert een actief beleid om die grondrechten zo goed mogelijk te realiseren op zijn grondgebied, onder meer voor sociale bijstand, wonen, werk, gezondheid en onderwijs.

Het lokaal bestuur voert een **sociaal beleid** dat rekening houdt met veranderende noden en omgeving. Het bouwt trajecten uit om mensen te activeren tot deelname aan de maatschappij. Het lokaal bestuur ondersteunt mensen met zorgnoden. Het beleid gaat om met de diversiteit van doelgroepen en is in staat om maatwerk te leveren voor mensen en huishoudens in uiteenlopende leefsituaties. Die **inclusie** vraagt een totaalvisie: toegankelijkheid (bv. fysieke toegang en bereikbaarheid), een onthaalbeleid (bv. inburgering), taalbeleid (bv. Onthaalonderwijs voor anderstalige nieuwkomers (OKAN), taal-/praatpunten, nieuwkomers) en werken aan participatie (bv. vrijetijdsparticipatie) en diversiteit (lgbtiq+, gelijke kansen, Plan Samenleven).

Het lokaal bestuur **benadert opvoeding en kinderopvang** integraal via het Huis van het Kind en het nieuwe Buitenschoolse Opvang en Activiteiten (BOA) - decreet waarbij de rol evolueert naar een krachtige regierol met de verantwoordelijkheid van het lokaal bestuur voor een geïntegreerd aanbod buitenschoolse opvang en betaalbare/toegankelijke activiteiten (in samenwerking met private en publieke opvanginitiatieven, jeugdverenigingen en sportclubs, bibliotheken, speelpleinwerking, scholen).

Lokale besturen beschikken over instrumenten om hun buurten goed te kennen en hun aanbod **buurtspecifiek** te maken. Een betere inzet van data en gegevens (bv. populatieonderzoek, buurtprofielen van zorgzame buurten) om vraag en aanbod in kaart te brengen is een essentiële voorwaarde.

Het lokaal bestuur maakt op het vlak van **actor- en/of regierollen** eigen keuzes over het aanbod van en de samenwerking met onderwijs, armoedebestrijding, kinderopvang en ouderenzorg. Het is in staat een regierol te vervullen in overleg met actoren uit de non-profit- en profit-sector. Het lokaal bestuur maakt ook werk van een *publiek debat over het lokale sociaal beleid* in de gemeenteraad / OCMW-raad. Het bestuur geeft aan hoe keuzes van individuele sociale dienstverlening (in het bijzonder comité voor de sociale dienst - BCSD) doorwerken in de relevante beleidsdomeinen van het lokaal bestuur en de collectieve keuzes in het sociaal beleid voeden.

Een sterke eerstelijnszorg

Het lokaal bestuur ondersteunt de netwerking op de eerste lijn vanuit een visie op een geïntegreerd breed onthaal en een toegankelijke eerstelijnszorg (bv. eerstelijnspraktijken). Het lokaal bestuur maakt de **koppeling tussen gezondheid, woon- en welzijnszorg, onderwijs, werk, jeugdbeleid en vrijetijdsbeleid** vanuit haar eigen sociaal beleid. Inzetten op detectie en **preventie** is de leidraad.

Dat betekent een breed 'one health' of 'health-in/for-all-policies'-beleid dat het lokaal bestuur horizontaal door alle beleidsdomeinen van het lokaal bestuur organiseert. Die integratie vraagt afstemming en samenwerking, zowel interbestuurlijk als publiek-privaat. Het lokaal bestuur creëert de nodige capaciteit om dat ook af te stemmen in het netwerk van de eerstelijnszone (zorggraad). Werken aan preventie en gezondheid vergt samenwerking tussen sectoren maar ook zorg voor gezondheid binnen die sectoren zelf (bv. in bedrijven of het onderwijs).

2. Analyse van de maatschappelijke opgave en trends in het veld

Het sociaal beleid zit niet langer zelf in de marginaliteit van het lokale beleid. Het is een **cruciaal en centraal deel van het lokale beleid**. Dat heeft te maken met de agenda van welzijn en zorg, waarvan niet alleen de omvang maar ook de complexiteit de laatste jaren sterk is toegenomen. Dat legt een grote druk op het functioneren van de lokale besturen: niet alleen bevraagt het de bestuurskracht, het brengt ook vraagstukken mee over het publieke aanbod en de verhouding tot het private aanbod, over de eigen rol van het lokaal bestuur als aanbieder van diensten in combinatie met de rol van regisseur van een breed vertakt aanbod van publieke en private diensten en maatschappelijke organisaties. Het sociaal beleid is bij uitstek een breed domein met complexe verhoudingen tussen federale en regionale bevoegdheden (De Wilde, 2023), tussen centrale niveaus en het lokale niveau en tussen publieke en private organisaties.

Zoals hierboven al aangegeven, kunnen we in deze tekst niet alle aspecten van het lokaal sociaal beleid inhoudelijk grondig belichten, dat zou een heel boek vergen (zie Verschuere en Hermans, 2022). We beperken ons tot de hoofdlijnen die voor de organisatie van het binnenlands bestuur belangrijk zijn.

a. DE MAATSCHAPPELIJKE OPGAVE

Het belang van 'het lokale' in het sociale beleid is de laatste jaren alleen maar meer op de voorgrond gekomen. De coronaperiode heeft de aandacht daarvoor versterkt, maar die beweging was al langer gaande. Met 'het lokale' bedoelen we het belang van nabijheid, van aanspreekbaarheid, van afstemming of integratie van verschillende aspecten van welzijn en zorg in de dagelijkse leefwereld van burgers/cliënten/patiënten/gebruikers en tussen allerlei types van welzijnswerkers en zorgverstrekkers, zowel de mantelzorgers als de vrijwilligers en de professionals op de eerste, tweede en derde lijn.

De agenda van het lokale sociale beleid is ondertussen almaar omvangrijker en complexer: vergrijzing en de impact op het hele lokale beleid (woningen, mobiliteit...); eenzaamheid; generatiearmoede (Dierckx, 2020 en Coene & Vranken, 2022); meer patiënten met chronische aandoeningen; meer mensen met psychische problemen in het bijzonder jongeren; toenemende diversiteit en de koppeling tussen diversiteit en integratie (Deprez, Platteau, Hondeghem, 2018), maar ook: discriminatie; uitsluiting in een samenleving met toenemende ongelijkheid; schoolachterstand; problemen met de

kinderopvang, op de woonmarkt en problemen in de sociale huisvesting; uitsluiting en integratie in de arbeidsmarkt ... Bij al die thema's gaat het bovendien zowel om curatief optreden als om preventief handelen. De aandacht voor preventie is de laatste jaren veel sterker op de agenda gekomen.

Samengevat: het is in beleidstermen allemaal heel **erg 'multi'**: er zijn veel soorten doelgroepen, er zijn veel publieke en private actoren betrokken, sociaal beleid snijdt door veel sectoren en zit ingebed in veel relaties met en tussen veel bestuursniveaus en veel private actoren. Het begrip veel dekt meteen ook veel belangen en veel machtsverhoudingen.

De veelheid van sociale problematieken zit verweven in een **complex stelsel van interbestuurlijke verhoudingen en van publiek-private verhoudingen**. Belangrijke aspecten van welzijn en zorg zijn federaal, andere regionaal en de verhouding daartussen is zelf een essentieel deel van het debat over de effecten en de toekomst van de staatshervorming. Federale en regionale beleidsmaatregelen werken constant door op het lokale niveau en ze werken lang niet altijd in dezelfde richting. Het lokale sociale beleid weeft zich daartussen en dat is al een lastige oefening. Bovendien zijn belangrijke aspecten van 'het sociale' voorwerp van door de decennia heen gegroeide verhoudingen tussen de publieke en een ruime private sector, die voor een belangrijk deel met federale en/of regionale middelen tot op het lokale niveau werkt, maar slechts (zeer) gedeeltelijk afhankelijk is van middelen van lokale besturen.

Voor veel actoren in welzijn is niet de lokale maar de Vlaamse overheid de overheid waar ze zich in hun werking het meest op richten. Ze kijken meer verticaal dan horizontaal. Het is daarom geen toeval dat vooral in deze sferen zo vaak sprake is van 'regie' of afstemming en coördinatie tussen vele soorten diensten en voorzieningen. Het geeft ook aan dat de rol van lokale besturen zelf een deel is van ideologische posities en opvattingen: welke publieke diensten beheert een lokaal bestuur zelf, wat gebeurt beter privaat, hoe krijgt samenwerking vorm? Het begrip doet vragen rijzen over wat lokaal of horizontaal mogelijk is binnen sectoren en organisaties die overwegend verticaal functioneren (gericht op de Vlaamse en/of federale overheid). De hele problematiek van de complexe verhoudingen in het binnenlands bestuur zit achter het romantisch klinkende begrip 'regie' verscholen.

Dwars door deze federaal-regionaal-lokale en publiek-private stelsels is er **permanent beweging in centraliserende en/of decentraliserende trends**. Dat begrippenpaar geldt niet alleen tussen centrale overheden en lokale besturen, maar ook tussen centrale overheden en private gesubsidieerde organisaties. Welke ruimte is er voor lokaal handelen binnen Vlaamse en/of federale regelgeving? Centralisatie en decentralisatie kunnen ook samen voorkomen: bepaalde aspecten blijven centraal (bijvoorbeeld data, personeelsnormen, financiering) andere aspecten evolueren richting decentraal (bijvoorbeeld loketwerking, maatwerk in de zorg).

De oprichting van de **60 eerstelijnszones** en de zorgraden zijn een voorbeeld van die dubbele beweging. Het is de Vlaamse overheid die het concept uitrolt, verwachtingen formuleert en regelgeving ontwerpt (centraal). De verwachting is dat de horizontale of lokale samenwerking daardoor kan verbeteren (decentraal).

De **ziekenhuisnetwerken** zijn een voorbeeld van dergelijke gemengde evoluties vanuit het federale niveau. De combinatie van centralisatie en decentralisatie verandert in het ruime welzijnsbeleid voortdurend en roept ook veel discussies op, die altijd deels ideologisch zijn.

De decentralisatie van grote delen van de zorg in Nederland naar de lokale besturen is een voorbeeld van een radicale decentralisatie die vooral tot besparingen moest leiden en privatisering in de hand heeft gewerkt. De effecten daarvan zorgen voor veel controverse. Van een dergelijke massieve beweging naar decentralisatie is **in Vlaanderen geen sprake**: bij ons gaat het eerder over verschillende soorten ontwikkelingen in een stelsel van verhoudingen in heel wat sectoren. De discussies zijn wel niet alleen ideologisch, maar ook praktisch en financieel: in welke mate hinderen centrale regels de lokale netwerking, in welke mate verschuift de centrale overheid financiële lasten naar het decentrale niveau (zowel naar lokale besturen als naar private organisaties)?

b. TRENDS EN EVOLUTIES IN HET VELD

Het bestuurlijke kader voor het lokale sociale beleid is de laatste jaren grondig hervormd. We situeren die hervormingen kort en op drie hoofdlijnen. Er waren:

- de jarenlange discussie over de **integratie van het OCMW** die geleid heeft tot de huidige hybride constructie (integratie op het niveau van gemeenteraad en college / vast bureau, maar met behoud van de eigen rechtspersoonlijkheid en met een bijzonder comité van de sociale dienst BCSD);
- **het decreet lokaal sociaal beleid** met de sociale beleidsplanning en het geïntegreerd breed onthaal (afstemming tussen OCMW, CAW en mutualiteiten op de eerste lijn);
- de creatie van de **eerstelijnszones** en de zorgraden, met een breed spectrum van publiek en private actoren. De eerstelijnszones komen in beperkte mate in dit hoofdstuk aan bod en uitgebreider in het hoofdstuk over zorg dat vanzelfsprekend veel raakvlakken heeft met dit hoofdstuk.

Integratie van het OCMW

De integratie van het OCMW in de lokale besturen is jarenlang voorwerp geweest van heftig debat. De **effecten van die integratie zijn nog niet systematisch in kaart gebracht. Uit eerste evaluaties blijkt de lokale praktijk zeer verschillend te zijn** en te evolueren, zoals dat al vóór de integratie het geval was. De hybride constructie met een gemeenteraad die ook als OCMW-raad optreedt, komt kunstmatig over en leidt overwegend tot snelle en formele behandeling van de OCMW-agendapunten.

Het sociaal beleid is echter niet afgebrokkeld door de integratie (Callens en Janssens, 2023). De integratie heeft wellicht de grootste gevolgen gehad voor de beleidsformulering in de raad, die bij de meeste gemeenten grotendeels is weggetrokken uit de raad en zich verplaatst heeft naar het vast bureau, het BCSD en de sociale dienst. Veel beleidsvoering verplaatst zich door de integratie naar het college/vast bureau. Het lijkt erop dat op het niveau van het schepencollege / vast bureau veel meer aandacht is voor de sociale agenda.

De werking van het **bijzonder comité voor de sociale dienst** (BCSD) is een belangrijk element in de hervorming. De kwaliteit van de werking hangt af van een aantal factoren, niet het minst de rol en de positie van de voorzitter en de dynamiek van en tussen de leden. Over het algemeen lijken actieve bijzondere comités via hun beslissingen en adviezen wel impact te hebben op het lokaal bestuur (Callens en Janssens, 2023).

De hervorming op Vlaams niveau mag niet doen vergeten dat het **OCMW een essentiële schakel is**

van het sociale beleid op federaal niveau. Het leefloon en de bijbehorende regelgeving zijn daarvan de belangrijkste, maar zeker niet de enige exponent. Uit onderzoek weten we dat de federale overheid via de regelgeving van het leefloon nog altijd in belangrijke mate impact heeft en volgens sommigen zelfs steeds meer impact heeft op de concepten van zorg, begeleiding, activering... Dat gaat gepaard met regelgeving die het OCMW tot vormen van opvolging en rapportering verplicht, waardoor ook via deze weg federale concepten een belangrijke impact blijven hebben op het OCMW, op de beleidsruimte van het OCMW, op de verhouding tussen federale verplichtingen en Vlaamse of lokale taken (De Wilde, 2023). De bestuurlijke capaciteit van het OCMW wordt via de federale regelgeving in elk geval al op de proef gesteld.

In welke mate de integratie van het OCMW tot beter **geïntegreerd lokaal sociaal beleid** leidt, is op dit moment niet met hard evaluatiemateriaal te zeggen. Het lijkt wel zo dat de noodzaak daartoe steeds meer toeneemt. Het is niet mogelijk om een uniform beeld van de activiteiten van de OCMW's te geven, dat was ook al zo vóór de integratie. Een aantal OCMW's is actief met outreachend werken, met de ondersteuning van mensen in trajecten; andere OCMW's zijn dat minder of niet. Een algemeen beeld is wel dat de bestuurskracht ernstig onder druk staat, dat de maatschappelijk werkers overvraagd zijn door het aantal hulpvragers, maar vooral ook door de toegenomen diversiteit van hulpvragen en de complexiteit van de sociale situaties. Niet voor niets is **maatschappelijk werker een knelpuntberoep**.

Lokale besturen moeten kritisch naar zichzelf kijken: de integratie van OCMW en gemeente is op veel plaatsen lang nog niet voltooid en lang niet overal succesvol. In heel wat lokale besturen werken beide nog altijd naast elkaar, soms met overlappende activiteiten. Op het vlak van integratie van diensten is op veel plaatsen nog behoorlijk wat werk om de beoogde verhoging van de efficiëntie te bereiken. De hybride constructie van OCMW en gemeente helpt niet, maar alle verantwoordelijkheid voor de effecten daarvan op de Vlaamse overheid schuiven, is ook al te gemakkelijk.

Het decreet lokaal sociaal beleid

Door het decreet lokaal sociaal beleid stimuleert de Vlaamse overheid een versterkte beleidsplanning voor het lokale sociale beleid; een meer kritische reflectie over de actorrol en de regierol; een betere afstemming op de eerste lijn via het geïntegreerd breed onthaal (GBO).

Lokale besturen zijn **regisseurs van het lokale sociale hulp- en dienstverleningsaanbod**. Ze hebben een uniek mandaat om lokale partners samen te brengen om zo via afstemming en samenwerking het hulp- en dienstverleningsaanbod op hun grondgebied te realiseren (cf. artikel 7 van het decreet betreffende het lokaal sociaal beleid). Ze zijn, met andere woorden, regisseur van het hulp- en dienstverleningsaanbod. We verwachten dat lokale besturen een model voor die regierol uitwerken en vastleggen. Enkele voorbeelden van thema's of domeinen die daarin gevat zijn, maar die ook nog voor discussie zorgen over de juiste draagwijdte en betekenis van de rollen voor lokale besturen:

- een lokaal geïntegreerd gezinsbeleid versterken en faciliteren via Huis van het Kind, Lokaal Loket Kinderopvang en het nieuwe BOA-decreet (*zie hieronder*);
- lokaal beleid op het vlak van gezondheidszorg;
- aanpak van radicalisering en re-integratie van ex-gedetineerden;
- preventie en aanpak van dak- en thuisloosheid;
- ketenaanpak intrafamiliaal geweld.

Naast regisseur, is een lokaal bestuur ook actor: lokale besturen bieden zelf ook sociale hulp- en dienstverlening aan via eigen publieke diensten en voorzieningen (kinderopvang, woonzorg, thuiszorg...). De lokale besturen ontwikkelen eigen sociale hulp- en dienstverlening die uniek kan zijn (er is geen ander aanbod), die complementair kan zijn aan diensten die andere actoren aanbieden op hun grondgebied, maar die ook eventueel concurrentieel kan zijn met private voorzieningen. Die verschillende verhoudingen kleuren al het debat over actor en regie (Pröpper, Litjens en Weststeijn, 2004). Als er een uniek aanbod is, is er weinig debat nodig. Bij concurrentiële verhoudingen met identieke diensten is dat heel anders.

Is een lokaal bestuur zowel actor als regisseur, dan verwacht de Vlaamse overheid via het decreet lokaal sociaal beleid **een beheersmodel dat rolconflicten uitsluit**. De Vlaamse overheid legt niet zelf een bepaald beheersmodel op, omdat dat behoort tot de autonomie van de lokale besturen. De rol van actor van de rol van regisseur scheiden kan op 3 verschillende manieren gebeuren.

- De meest radicale vorm is dat het lokaal bestuur **voorzieningen afstoot** en alleen nog de regierol opneemt. Dat is wat steden als Mechelen en Oostende bijvoorbeeld met hun stedelijk onderwijs hebben gedaan en steden als Gent en Antwerpen niet.
- Het lokaal bestuur kan publieke diensten **verzelfstandigen**: dan blijven ze weliswaar publiek, maar staan ze op een grotere afstand van de politiek, zodat een meer onafhankelijke opstelling mogelijk is. Op een aantal plaatsen is dat gebeurd met woonzorgcentra, soms in interlokale vorm (in zorgbedrijven). In Antwerpen zijn de stedelijke onderwijsinstellingen verzelfstandigd.
- Lokale besturen kunnen **zelf actor blijven**, maar dan wel transparanter communiceren over die keuzes en daarbij meer inspraak mogelijk maken van private partners over hun rol en de manier waarop ze die uitoefenen.

De combinatie of de scheiding van actor- en regierollen speelt zich op al die domeinen af binnen regelgeving die vaak nog sterk Vlaams aangestuurd is. Dat werkt sterk door op de rollen die het lokaal bestuur kan spelen, op de verhouding met de lokale private actoren die weliswaar via allerlei kanalen verbonden kunnen zijn met de lokale besturen, maar die in hun beleid, aanbod en financiering autonoom zijn ten opzichte van het lokaal bestuur.

We illustreren enkele elementen uit het profiel van het lokaal bestuur met bovenstaande overwegingen.

Opdrachten van het lokaal bestuur: een selectie

Een open taakstelling

Sociaal beleid heeft met veel aspecten van het dagelijkse leven te maken: met inkomen en sociale zekerheid, met werk, wonen, gezondheidszorg, onderwijs, cultuur ... Het raakt een **lastig evenwicht tussen rechten en plichten, het bestrijkt een grote variatie van doelgroepen** (mensen in armoede; alleenstaanden; zorgbehoevenden; vluchtelingen; daklozen; chronisch zieken; senioren; kwetsbare jongeren). Het lokaal bestuur kan dat niet alleen: er is veel samenwerking nodig, deels tussen gemeenten (in welzijnsverenigingen), deels met andere private actoren. De participatie van burgers zelf is een steeds belangrijkere kwaliteitsvoorwaarde voor die hulp op maat. Dat gebeurt onder andere in de eerstelijnszones (zorgraden) via verenigingen van personen met een zorg- en ondersteuningsnood ('PZON', bijvoorbeeld vereniging voor personen met een handicap). Ook binnen ouderenbeleid gebeurt dat via vormen van ouderenparticipatie.

Bij armoede spelen 'verenigingen waar armen het woord nemen' (waar ook de Welzijnsschakels bij horen) een belangrijke rol in de beleidsvorming.

De taakstelling voor lokaal sociaal beleid is 'open': er is geen sluitende en limitatieve lijst van doelgroepen en problematieken. In de regelgeving voor het OCMW is dat ook duidelijk: de taakstelling van het OCMW is breed en niet beperkend omschreven. Dat verklaart, onder andere, de grote variatie tussen activiteiten van de OCMW's. Er is met andere woorden ook altijd nog een lokale beleidsruimte, zij het dat die op veel domeinen past in federale of regionale regelgeving. Het lokale sociale beleid vergt lokale beleidskeuzes en dus raakt dat (ideologische) opvattingen over sociaal beleid en over de rol van de overheid. Kiest het lokaal bestuur voor een inzet op preventie; voor outreachend werken; voor activering; voor meer sociale woningen? Het lijkt door deze formulering alsof het lokaal bestuur dat vrij te kiezen heeft. De meer prozaïsche realiteit is dat de regelgeving en de financiering vanwege de Vlaamse overheid mee bepalen of het lokaal bestuur veel te kiezen heeft of voldoende middelen heeft om rollen te vervullen.

Diversiteit en samenleven

Lokale besturen moeten inspelen op de diversiteit in de samenleving. Met 25% inwoners van buitenlandse herkomst in de Vlaamse gemeenten (in sommige steden zelfs meer dan 50%) is een goed integratiebeleid een essentieel onderdeel van de toekomst van het lokaal bestuur. Het is haast vanzelfsprekend dat het lokale niveau - met zijn directe relatie tot de burger - hierin een cruciale positie inneemt, zowel om veerkracht te tonen bij calamiteiten als **structureel de verbondenheid in lokale gemeenschappen te verhogen via gerichte acties op het vlak van integratie, inclusie en samenleven.**

Het Hannah Arendt-instituut verwoordt het als volgt: *'De burger verwacht beslissingen, maar ook een luisterend oor, een kanalisatie voor opgebouwde frustraties en een helpende hand om steun te verlenen daar waar nodig'* (Hannah Arendt-instituut, 2022). Het profiel van lokaal bestuur dat we in dit project beschrijven, bevat alle cruciale materies van integratie waarin lokale besturen een actieve rol moeten spelen. Daarom is integratie in diversiteit (in verschillende betekenissen van diversiteit) een haast natuurlijke opdracht van het lokaal bestuur, zonder dat dit daarom altijd zo expliciet te benoemen als een 'extra' opdracht. Het is eerder de dagelijkse opdracht.

Gezonde gemeente, zorgraden en eerstelijnszones

Met de kadermethodiek '**Gezonde Gemeente**' hebben lokale besturen een houvast om hun lokale preventieve gezondheidsbeleid op een meer structurele en effectieve manier aan te pakken. Lokale besturen kunnen een eigen, kwaliteitsvol preventiebeleid voeren, complementair aan het Vlaamse beleid, door verder aan de slag te gaan met de methode 'Gezonde Gemeente' en de verschillende daarbij horende preventiemethoden, aangeboden door de Vlaamse partnerorganisaties. Elk lokaal bestuur kan blijvend rekenen op de ondersteuning van een Logo (lokaal gezondheidsoverleg), dat gebiedsdekkend georganiseerd is in Vlaanderen (www.vlaamse-logos.be).

Het lokaal bestuur is bovendien een essentiële en onmisbare partner in de **eerstelijnszone**. Het lokaal bestuur maakt dan ook deel uit van de zorgraad die de werking van de eerstelijnszone overziet en aanstuurt. In de zorgraden zijn de lokale besturen vertegenwoordigd vanuit de regiefunctie van het lokale sociale beleid en als aanbieder van diensten.

→ *We behandelen dat verder in het hoofdstuk over eerstelijnszorg.*

De oprichting van de eerstelijnszones past in de internationale beweging naar *one health systems of health for/in all policies*: de nood aan meer geïntegreerde zorg, over de verschillende facetten van het dagelijkse leven. Dat gaat onder andere over de integratie van welzijn en zorg, die tot nu toe grotendeels in aparte beleidscircuits evolueren, maar ook over integratie met wonen, mobiliteit, arbeid, onderwijs... Het gaat over preventie, die veel meer beleidsaandacht krijgt, en niet alleen de curatieve aspecten van de zorg die nu toch nog sterk de zorgsectoren domineren. Het vergt geïntegreerde data, die nu vaak erg versnipperd zijn en verspreid over federale en regionale instanties (zie Sciensano, Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg KCE en het Departement Zorg). In acute situaties (zie corona en Oekraïne-crisis) blijken begrippen als integratie, partnerschap en interbestuurlijke samenwerking ook echt betekenis te krijgen, maar in het reguliere beleid is dat veel moeilijker.

Huizen van het Kind

De **Huizen van het Kind**, waarin lokale besturen meestal een trekkende rol spelen, zouden (samen met de “OverKop”-huizen) het speerpunt moeten zijn van het geïntegreerde lokale gezinsbeleid. Sinds 2014 groeien de Huizen van het Kind uit tot laagdrempelige basisvoorzieningen waar (aanstaande) gezinnen met kinderen terecht kunnen voor alles wat te maken heeft met opgroeien en opvoeden.

Kinderopvang

De **lokale loketten kinderopvang**¹ zijn neutrale informatie- en ondersteuningspunten voor gezinnen met een vraag naar kinderopvang. Ook hier zien we lokale besturen een cruciale rol spelen, zij het in discussie met private aanbieders. Ze bundelen informatie over beschikbare opvangplaatsen en -mogelijkheden en maken de zoektocht naar een opvangplek eenvoudiger. Bovendien zorgen ze voor efficiënte benutting van bestaande kinderopvangplaatsen en zorgen er mee voor dat kwetsbare gezinnen ondersteuning krijgen bij hun zoektocht naar kinderopvang.

Het lokaal bestuur treedt ook soms als actor op, met eigen voorzieningen². In een sector met toenemende vragen is op veel plaatsen geen sprake van concurrentie. Over de interbestuurlijke verhoudingen bij kinderopvang is zeker met de evoluties van de laatste jaren een apart hoofdstuk te schrijven. De eerste financiële verantwoordelijkheid voor de kinderopvang ligt bij de Vlaamse overheid³, maar in de praktijk moeten lokale besturen vaak als eerste hulp optreden bij problemen, crisissituaties of bij tekortschietend aanbod. Dan hebben ouders niet veel aan discussies over actor en regie, en moeten principes wijken voor acute noden.

¹ <https://www.vvsg.be/samenleven-gezin-welzijn/kinderopvang-en-gezinsbeleid/lokaal-loket-kinderopvang>

² <https://www.vvsg.be/kennisitem/vvsg/kinderopvang>

³ <https://www.opgroeien.be/kennis/themas/kinderopvang/wat-doet-opgroeien-voor-kinderopvang>

Buitenschoolse opvang en activiteiten (BOA)

Het **decreet over de buitenschoolse opvang en activiteiten (BOA)** biedt lokaal kansen om bestaande (en nieuwe) activiteiten en diensten beter op elkaar af te stemmen in functie van optimale ontwikkelingskansen van kinderen en met extra aandacht voor kwetsbare kinderen. Intussen werkt het agentschap Opgroeien een inspiratiekader uit voor BOA⁴, gericht op lokale besturen en netwerken. Dat is een voorbeeld van een sterk gedecentraliseerd domein.

BOA heeft veel potentieel als instrument tegen gezinsarmoede, maar ook hier loert het Mattheüseffect om de hoek: BOA is heel aantrekkelijk voor ouders uit de middenklasse die een kwaliteitsvolle opvang voor hun kinderen zoeken. In de huidige kinderopvang zien we nu ook al een ongelijke deelname van kansarme kinderen en ouders. Reguliere dienstverlening is doorgaans meer toegankelijk voor de 'gemakkelijke' doelgroep van kansrijke kinderen die vlot bereikbaar zijn.

Er zijn dus extra inspanningen nodig om kansarme kinderen en hun ouders (meer) te bereiken.

Ketenaanpak in gezinssituaties

De problematiek van intrafamiliaal geweld en kindermishandeling is de laatste jaren hoger op de agenda gekomen. Een ketenaanpak is nodig: de ketenaanpak is een specifieke manier van **multidisciplinaire samenwerking** met de bedoeling het geweld te stoppen en herhaling te voorkomen. Een lokaal bestuur lijkt de uitgelezen organisatie om de verbinding te maken met andere partners zoals de sociale dienst (OCMW), politiediensten, huisartsen, hulpverlening ... De verhouding met de Vlaamse overheid over de rol van de lokale besturen is zeker nog niet helemaal uitgeklaard.

Wonen en zorg

Veel lokale besturen zijn actief betrokken bij het bestrijden van **dak- en thuisloosheid**, als een belangrijk onderdeel van het lokale woonbeleid. Over de problematiek van de sociale huisvesting hebben we het uitgebreider in een apart deel over (sociaal) wonen. De hervorming van de **woonmaatschappijen** is een ingrijpende bestuurlijke hervorming waarvan de effecten nog niet zichtbaar kunnen zijn.

Woonzorgvoorzieningen en verenigingen hebben de expliciete opdracht om mee te werken aan **buurtgerichte zorg** en om die te faciliteren. Buurtgerichte zorg is *'de zorg die erop gericht is de sociale cohesie te versterken, vragen naar zorg en ondersteuning uit de buurt op te vangen, gebruikers indien nodig toe te leiden naar gepaste zorg en ondersteuning of die zelf op te nemen, maar ook de buurt actief te betrekken bij de werking van de voorziening door een actieve samenwerking op lokaal vlak, afgestemd met het lokale sociale beleid, onder regie van het lokaal bestuur'*. Door haar laagdrempeligheid en nabijheid heeft het **lokale dienstencentrum** de mogelijkheid de informele en de formele zorg met elkaar te verbinden en zo gebruikers de juiste ondersteuning te bieden of ernaartoe te leiden. Dat betekent wel dat het dienstencentrum buiten de comfortzone van de vertrouwde werking moet treden en dat is op veel plaatsen allesbehalve vanzelfsprekend.

⁴ <https://www.opgroeien.be/over-opgroeien/projecten/buitenschoolse-opvang-en-activiteiten/inspiratiekader>

3. Elementen voor de toekomstvisie

a. WAT BETEKENT DIT VOOR HET LOKAAL BESTUUR?

Vlaanderen vertaalde de visie op de vermaatschappelijking van de zorg in tal van concepten die de intentie hadden om meer geïntegreerd te werken: het sociaal huis, geïntegreerd breed onthaal, huis van het kind, STEK-praktijken⁵, netwerken dak- en thuisloosheid, netwerken geestelijke gezondheidszorg, enzovoort.

Ze benoemt de lokale besturen, als overheidsniveau dat het dichtst bij de burger staat, expliciet als cruciale partners in alle beleidsdomeinen. Ze zouden een regierol moeten opnemen in een genetwerkte samenleving. Ook het Steunpunt Mens en Samenleving (SAM, 2023) komt tot die basiskeuze.

Veel lokale besturen missen echter bestuurskracht voor deze versterkte rol van het lokaal bestuur, voor de onderbouwing en capaciteit voor de regierol. In de lokale besturen zijn er wel medewerkers die operationeel bezig zijn met het beheer van bijvoorbeeld de kinderopvang, het lokale dienstencentrum of het woonzorgcentrum, maar zijn de problemen vooral de capaciteit en competenties op het meer beleidsvormende regieniveau (Van Haelter, 2021).

Ook de **vertegenwoordiging van het lokaal bestuur in de bovenlokale verbanden** (zoals eerstelijnszones) is vaak problematisch, zowel voor de goede werking van die verbanden als voor de terugkoppeling naar en de verantwoordelijkheid van de lokale besturen.

Als dan ook de steun vanuit de Vlaamse overheid wegvalt, heeft dat nog meer gevolgen voor de bovenlokale verbanden. De inhoudelijke netwerk- en visieoefeningen die de transitiecoaches vanuit de Vlaamse overheid hebben aangevat in de zogenoemde veranderfora ter voorbereiding van de nieuwe legislaturen en de opstart van de eerstelijnszones zijn achteraf bekeken, deels door corona, te vroeg afgebroken waardoor er in heel wat eerstelijnszones geen inhoudelijke doelstellingennota of beleidsplan klaarligt. Nochtans is dat essentieel om het over gemeenschappelijke doelstellingen te hebben.

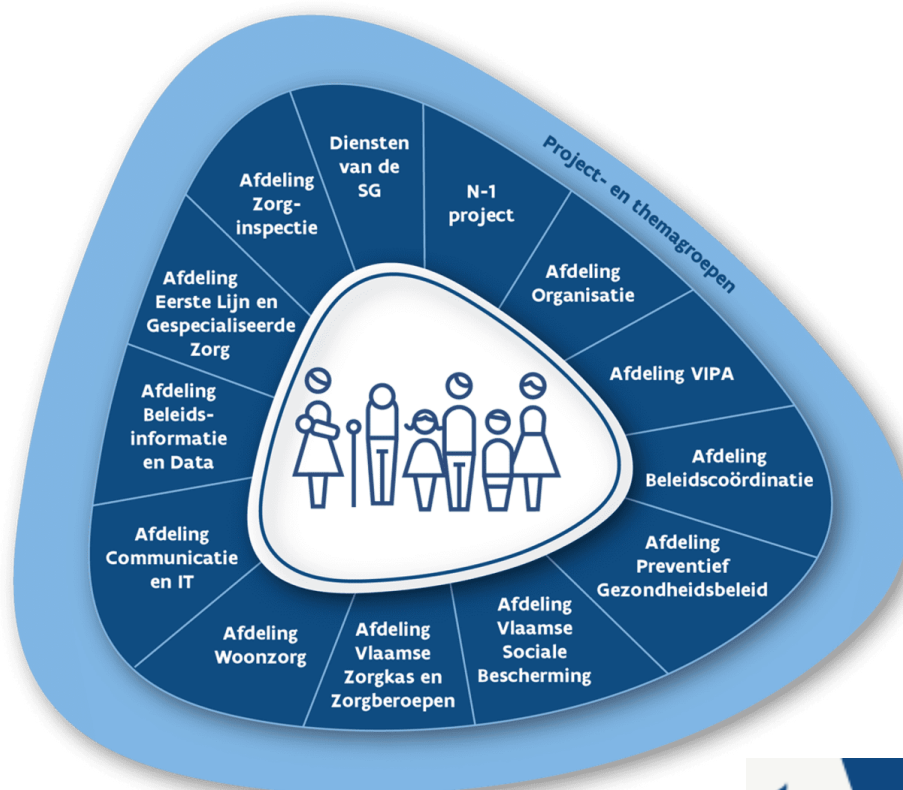
Sommige eerstelijnszones maken op dit moment een beleidsplan of minstens een soort memorandum voor de verkiezingen in 2024.

⁵ Een 'stek' is een vertrouwde, laagdrempelige ontmoetingsplaats waar mensen makkelijk binnenlopen en warm onthaald worden; een 'stek' helpt om lokaal in te zetten op sterke netwerken en betere sociale bescherming).

b. WAT BETEKENT DIT VOOR DE VLAAMSE OVERHEID?

Fusie van AZG en Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin (WVG) tot 1 Departement Zorg

De fusie van het Agentschap Zorg en Gezondheid met het Departement WVG is in theorie een belangrijke aanzet om tot een beter geïntegreerde afstemming tussen welzijn en zorg te komen, een van de grote pijnpunten in de lokale praktijken op dit moment. Het effect daarvan op de lokale netwerken is nog niet goed in te schatten.

Figuur: Structuur van het nieuwe departement Zorg

Werking van gemandateerde lokale netwerken

De eerstelijnszones zijn voorbeelden van zogenoemde gemandateerde netwerken: het zijn netwerken die vorm krijgen vanuit Vlaams beleid, binnen Vlaamse kaders, regulering en middelen. Dat staat tegenover spontane of van onderuit gegroeide netwerken die vanuit een autonoom lokaal initiatief starten. Daarvan zijn er zeker ook veel voorbeelden.

De Vlaamse overheid heeft een **grote impact op het lokale sociale beleid door de manier waarop ze omgaat met de gemandateerde netwerken**: door de middelen die ze daarvoor ter beschikking stelt; door de regelgeving waardoor ze de samenstelling direct mee vormgeeft (en ook actoren uitsluit); door de manier waarop ze de werking van die samenwerkingsverbanden opvolgt, evaluatie verplicht, werkt met outputindicatoren of vormen van monitoring. Het zijn al die elementen samen die bepalen hoe dynamisch de netwerken zijn en welke handelingsruimte ze hebben, aangevuld uiteraard met specifieke lokale kenmerken (Temmerman, 2016; De Rynck ea, 2018).

De eerstelijnszones staan niet alleen. Vanuit het groeiende besef dat 1 hulpverlener of 1 sector niet langer in staat is om ondersteuning op maat te garanderen, vertaalde de Vlaamse overheid haar beleidskeuze voor vermaatschappelijking van de zorg in verschillende concepten die vaak varianten zijn van gemandateerde netwerken, lokale netwerken dus de functioneren binnen bepaalde Vlaamse regelgevende kaders:

- een sociaal huis;
- het geïntegreerd breed onthaal (GBO);
- de STEK-praktijken;
- de lokale gezinscoach ingebed in een lokaal netwerk;
- de netwerken geestelijke gezondheidszorg;
- de Huizen van het Kind en 1Gezin1Plan;
- de OverKop-huizen;
- zorgzame buurten met buurtgerichte zorg;
- 'Vroeg & nabij': een geïntegreerd beleid voor kinderen, jongeren en gezinnen;
- de Family Justice Centers (FJC, in de toekomst 'Veilig Huis' genoemd) en de ketenaanpak van intrafamiliaal geweld en kindermishandeling;
- netwerken in de bijzondere jeugdzorg;
- ketenaanpak in de jeugddelinquentie ...

Al die initiatieven moeten bijdragen tot een **meer nabije, generalistische, breed toegankelijke en gebruikersgerichte eerste lijn**. Het zijn stuk voor stuk voorbeelden van telkens andere verhoudingen tussen centrale en decentrale elementen, meer of minder decentrale ruimte, vormen van regulering en instrumentering die allemaal gevolgen hebben voor de lokale praktijk en de kwaliteit van de lokale netwerking. Samen met de federale regelgeving die daar nog eens bovenop komt of daar doorheen loopt, zorgt dat voor een zeer uitgebreid stelsel van organisatieverbanden, regulering, monitoring... die het begrip 'netwerken' uit zijn geromantiseerde beeld halen.

Die gemandateerde netwerken krijgen ongetwijfeld met de beste bedoelingen vorm op het Vlaamse niveau, maar ze **vertonen alle kenmerken van de verkokerde werking op het Vlaamse niveau**.

Het lijkt erop dat voor elk specifiek probleem telkens een Vlaams antwoord komt met de creatie van ieder zijn of haar specifiek gemandateerd netwerk. Ze zijn stuk voor stuk, zo klinkt het, op integratie en afstemming gericht, maar ze werken wel naast elkaar, in aparte regels, met aparte financiering en verantwoording. Vaak gaat het op het lokale niveau over dezelfde mensen en organisaties die zich van apart netwerk naar apart netwerk spoeden. Een ideale biotoop voor vergadertijgers.

De tijd is meer dan rijp voor een stop op die gemandateerde netwerken en voor een **kritische reflectie**. Dit zijn bij uitstek voorbeelden waar de Vlaamse overheid zich veel te veel tot op het micromanagement van het lokale niveau beweegt.

De verkokering en versnippering heeft ongetwijfeld grote impact op de effectiviteit van al die netwerken, nog los van de kosten die al die administratie meebrengt. De belangrijkste vraag is vanzelfsprekend of de burgers om wie het gaat daar uiteindelijk baat bij hebben.

Veel gemandateerde netwerken kunnen best aangenaam en leerrijk zijn voor wie daarin professioneel meedraait, maar nauwelijks mensen bereiken of mensen slechts heel gedeeltelijk uit de nood helpen omdat het netwerk nu eenmaal alleen voor X een (zwak) mandaat heeft maar voor Y niet. Daarvoor moet u bij een ander netwerk zijn. En wat baten allerlei netwerken als het aanbod ten gronde ontbreekt of helemaal ontoereikend is? Het is hier niet de plaats om het diepgaand over de problematiek van de wachtlijsten te hebben in de jeugdzorg of de geestelijke gezondheidszorg, maar het heeft evenmin zin om netwerk na netwerk op te richten als op het einde van al die netwerking toch geen gepast aanbod ter beschikking is.

C. WAT BETEKENT DIT VOOR DE INTERBESTUURLIJKE DYNAMIEK?

We schreven het hierboven al: de domeinen welzijn en zorg zijn bij uitstek **gekenmerkt door een grote en dominante aanwezigheid van private actoren, die met federale en regionale middelen werken**. Zij zijn altijd betrokken bij lokale netwerken, onder andere in de opgesomde voorbeelden hierboven. Doorheen de interbestuurlijke verhoudingen en discussies over centralisatie of decentralisatie spelen daarom ook publiek-private verhoudingen een belangrijke rol en zij zijn deel van de ideologische discussies over de bestuurlijke organisatie van welzijn en zorg. Die private non-profit- of profitactoren verdedigen hun belangen en organisaties en dat bepaalt mee hun houding, positie en rol in de lokale of bovenlokale samenwerkingsverbanden.

De private organisaties hebben er hun eigen opvattingen over of lokale besturen bijvoorbeeld al dan niet een sterkere **regierol** moeten spelen en of ze actor- en regierollen kunnen combineren. Zij staan vaak kritisch ten opzichte van een actorrol via eigen gemeentelijke dienstverlening. Hun deelname in lokale netwerken bevraagt echter ook hun interne verhoudingen in hun eigen organisatie: in welke mate kunnen lokale vertegenwoordigers initiatief nemen, vrij spreken, meewerken met lokale initiatieven? Hoe is de terugkoppeling georganiseerd in de eigen organisatie? Hebben lokale vertegenwoordigers eventueel een mandaat waarop ze hun deelname in de lokale samenwerking kunnen baseren? Als, bij wijze van spreken, voor lokale vertegenwoordigers geen enkele ruimte is tot gesprek of handelen op lokaal niveau, dan zal van effectieve samenwerking of netwerking weinig sprake zijn. Dat is de problematiek van centralisatie en decentralisatie binnen private organisaties.

Veel private actoren zijn op het lokale niveau actief: sommige met een lokale, de meeste met een bovenlokale actieradius. Die private actoren zijn allemaal gevat in centrale regelgeving (federaal en/of regionaal). Voor die private actoren is de Vlaamse overheid de belangrijkste overheid, aan wie zij het meest verantwoording moeten afleggen. Het zijn de centrale regelstelsels die het gedrag van de private actoren sturen. Tegelijk vragen we hen om zich in lokale samenwerkingsverbanden te engageren, hetzij op vraag van het lokaal bestuur, hetzij als deel van de gemandateerde netwerken, zoals de eerstelijnszones.

Een radicale decentralisatie zou betekenen dat we Vlaamse middelen die nu rechtstreeks naar private lokale of bovenlokale organisaties gaan, overhevelen naar de lokale besturen, die dan zelf kiezen welke private organisaties ze waarvoor subsidiëren. Dat is het **model dat in Nederland is gevolgd**. Dat model is om vele redenen **in Vlaanderen onmogelijk**: het is onmogelijk om dat te doen met 300 lokale besturen en omdat veel private organisaties een bovenlokaal bereik hebben; het is echter vooral onmogelijk omdat het op een revolutionaire manier zou inbreken op de sterk verankerde machtsverhoudingen tussen de publieke en de private sectoren.

De vraag is ook of zo'n radicaal scenario wenselijk is, want het is duidelijk dat het ook in Nederland tot effecten heeft geleid waarvan de zorgvrager het eerste slachtoffer is. Ondertussen is die radicale decentralisatie al weer bijgestuurd door meer centrale regelgeving.

Niettemin is de vraag wel relevant hoe we in de interbestuurlijke verhoudingen in Vlaanderen een beter evenwicht kunnen bereiken tussen het belang van een gebiedsdekkend aanbod en uniforme rechten op dienstverlening enerzijds en anderzijds de nood aan meer en beter lokaal maatwerk dat tot doel heeft om te komen tot grotere betrokkenheid en engagement van private organisaties in lokale netwerken.

Een mogelijk alternatief is dat lokale besturen gedeeltelijk instaan voor de financiering van bepaalde activiteiten die voor de lokale netwerking cruciaal zijn en die ook private organisaties kunnen binden. Op korte termijn zou het in elk geval al een grote stap zijn om **alle gemandateerde netwerken kritisch tegen het licht te houden** en het algemene principe te hanteren dat de Vlaamse overheid wel taakstellingen oplegt, maar zich verder niet mengt in de vormgeving van de lokale netwerken. Dan zou de kracht van het lokale niveau en de verantwoordelijkheid van het lokaal bestuur ten volle kunnen spelen en het zou ook private organisaties ten volle voor hun (lokale) maatschappelijke verantwoordelijkheid plaatsen.

4. Bronnen

Binnenband (2019), Lokaal transversaal beleid – Uitdagingen en kansen voor armoedebestrijding, integratie & gelijke kansen (Binnenband, febr. 2019), Brussel: Agentschap Binnenlands Bestuur, 74 p.

Callens, C., Janssens, L. (2023), Integratie gemeente-OCMW in perspectief: impact van de integratie op het lokaal sociaal beleid, in: Coene, J. (red), *Jaarboek armoede*, Antwerpen: USAB, 16 p.

Cousaert, P., Briels, G. (2021), Lokaal besturen in de genetwerkte samenleving – Over regie voeren en het opzetten van organisatienetwerken in lokaal sociaal beleid, Brussel: Politeia, 224 p.

De Rynck, F. (2016), Het OCMW in de netwerken voor sociaal beleid: een bestuurskundige analyse, in: De Wilde, M., Cantillon, B., Vandenbroucke, F., De Bie, M., *40 jaar OCMW en Bijstand*. Leuven: Acco, 168- 83.

De Wilde, M. (2023), Hoe de federale overheid de OCMW-werking steeds meer stuurt, SAMPOL: 2023-05-24, <https://www.sampol.be/2023/05/hoe-de-federale-overheid-de-ocmw-werking-steeds-meer-stuurt>.

Deprez, I., Platteau, E., Hondeghem, A. (2018), De invulling en versterking van de regierol van lokale besturen op vlak van integratiebeleid. Leuven: KU Leuven – Instituut voor de Overheid.

Dierckx, D. (2020), Multilevel governance en armoede, Antwerpen: Universiteit Antwerpen – OASeS.

Hannah Arendt-instituut, Busch, C. (red.) (2022), Voor een veerkrachtig lokaal bestuur Van polariteit naar verbondenheid, visietekst, Mechelen: Hannah Arendt-instituut, 2022.

Janssens, L., Van Dooren, W. (2016), Gemeente & OCMW: niet enkel organiek integreren maar ook samen voor een beter sociaal beleid!, Gent: congres lokale politiek, 18 p.

- Opstaele, V., Van der Sypt, M., Vanassche, S. (2018), Wetenschappelijk onderzoek naar instrumenten voor de uitvoering van de regierol van lokale besturen op het vlak van (kinder)armoedebestrijding. Gent: Arteveldehogeschool.
- Pröpper, I., Litjens, B., Weststeijn, E. (2004). Lokale regie uit macht of onmacht? Onderzoek naar de optimalisering van de gemeentelijke regiefunctie. Vught: Partners+Pröpper.
- SAM - Steunpunt Mens en Samenleving (2023), Druk op de eerste lijn – zie jij het bos nog door de bomen?, Brussel: SAM, 34 p.
- Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, Evaluatie van de aanpak van de COVID-19-crisis en beleidsaanbevelingen voor de organisatie van het zorglandschap, Brussel: SWVG, mei 2022, 386 p.
- Temmerman, C. (2016), Lokale netwerken als instrument voor Vlaams beleid. Een onderzoek naar de interactie tussen centrale sturing en lokale dynamiek, Proefschrift, UGent. Promotor: Prof. Dr. Filip De Rynck.
- Van Haelter, B. (2021), Gemeenten tussen kunnen, willen en doen: de capaciteit van lokale besturen ontleed, proefschrift, UGent.
- Van Regenmortel, T., Steenssens, K., Driessens, K., Depauw, J. (2016), Beleids- en onderzoeksbevelingen - Empowerment en participatie, Antwerpen: Vlaams Armoedesteunpunt.
- Verschuere, B., Hermans, K. (2022), Welzijn in Vlaanderen: beleid, bestuurlijke organisatie en uitdagingen, Brugge: Die Keure, 256 p.
- Verschuere, B., De Rynck, F., Suykens, B. (2018), Scoren met lokaal sociaal beleid - Speelveld, spelregels, ploeg en tactiek, Sociaal.net, digitale bijdrage 5 oktober 2018.
- Vranken, J., Coene, J., Jaarboek armoede (verschillende jaaredities).
- Welzijnszorg (2018), Samen de schouders zetten onder een lokaal armoedebeleid: de noodzaak van een echt partnerschap, Brussel: Welzijnszorg, 36 p.